

СПОМЕНИ ЗА АНТОН СТРАШИМИРОВ

ВЪЗКАЧВАНЕ ДО ВРЪХ „КОМ“

Старият писател беше решил да прекара последните години от своя неспокоен живот „по-близо до природата“.

Берковица със своята красива околност му се беше много поновила. Тази околност му напомняла много швейцарския ландшафт, както той често обичаше да казва. Затова в началото на 1934 година Антон Страшимиров пристигна за втори път на летуване в това курортно градче.

Всеки ден старият писател правеше своите разходки до „Ашиклар“. Почти не пропускаше случай да се отбие в горския разсадник, да се полюбува на пъстървите в намиращия се там рибарник и да се пошегува за това-онова.

Веднъж в разговор, той изрази голямото си желание да се изкачи на връх „Ком“. Чел бил „Нова земя“ от Вазов и му направило много силно впечатление описанието, което той давал за гледката, която се откривала от там. Дали пък е толкова хубаво на връх Ком?

В уречения час поехме през кестеняците — нагоре по течението на р. Шабовица. — Най-сетне, да се понарадвам и аз на хубава гора! Той подаде на горския надзирател коня и сам се уедини в царствената тишина на гората. След малко ме извика: „Ела да видиш, тука някой е сякал от дърветата, как е посмял? Трябва да се вземат мерки за опазването на тази единствена в този край иглолистна гора! Нищо да не се бутва, да си остане девствена природата“.

По пряката пътека стигнахме до хижата, построена от берковските туристи на горния край на гората. Набързо разтоварихме багажа, наобядвахме се и отново поехме нагоре към върха. Наистина, картината, която се откри пред нас, когато изкачихме билото, беше дивна и неповторима. Каква радост, какво задоволство изпитваше старият писател, че и той сега е там, където е бил някога Вазов!

Планината със своята природа успокояваше душата на Страшимиров, но тя очевидно не го задоволяваше. Той беше влюбен в своя народ и затова не се учудих, когато след няколко дни се яви при мен с предложение да направим обиколка по Огоста, да събере материал за миналото на Берковския край.]

Нали в този край Георги Димитров и Васил Коларов ръководеха Септемврийското въстание, нали покрай Огоста след разгрома се бяха разиграли трагичните събития, които послужиха на писателя за написването на романа „Хоро“. Защо да не отиде пак сред хората, да научи нещо за тях.

Макар през тези години Страшимиров да казваше, че не се занимава вече с „политика“, нямаше кой да му вярва. Той беше „навикан“ и затова беше под постоянно наблюдение. Нали той, писателят-гражданин, по време на септемврийските събития каза пред света истината за главорезите на Цанков — „клаха народа, както турчин не го е клал!“

Реших да взема Страшимиров със себе си, когато правя служебната си обиколка. Така, мислех си, няма да направи впечатление — природата го привлича, ще я проучва. . .

В една ранна августовска утрин потеглихме с кабриолета на лесни чейството от Берковица по шосето за Михайловград, а оттам — нагоре срещу течението на Огоста.

Минахме покрай така наречената „тутма“ — току под самия град Берковица, която е дала повод на Вазов във времето, когато е бил тук съдия, да възпее любовта на Камен и Цена в поемата „Грамада“.

— Само, когато изхождаш от народното творчество и го пречушиш през своето дарование, ще можеш да дадеш нещо трайно и ценно за поколенията — завършва Стра-

шимиров разсъжденията си върху поемата, повод за които ни даде минаването ни покрай „тутмата“.

Пътуваме вече нагоре — по р. Огоста. Пред нас се открива прекрасна долина. Жътвата е в разгара си. Тази година тя малко е позакъсняла. Затова в този трудов ден мало и голямо е плъзнало по долината на реката. Зер, „хлябът се пече“, както казва народа.

Антон Страшимиров размишлява:

— Колко е добър и трудолюбив нашият народ! Загубил най-ценното — своята свобода, клан и обезправен напълно, той не се отчайва: от ранно утро до късна вечер работи. А не се ли отчае един народ, ще намери сигурно сили в себе си да победи. Ето тука, в този мил и топъл кът, се разиграха историческите септемврийски събития: вдигнаха се на бунт против тиранията селяните от Лопушанско и Фердинандско¹, но бяха удавени в собствената си кръв. . . Сега затова ли не се чува дори и напевната тъжна жетварска песен?

Замлъкна старият писател. Не чака отговор. Самовглъбил се, не отронва нито дума вече. Може би някоя нова творческа мисъл проблесна в съзнанието му, а може би спомени за изчезнали близки го потопиха в тъга. Кой знае? . . .

Отделяме се от шосето за Чипровци. Спираме да починем и похапнем в близкия до шосето държавен горски разсадник. Слънцето сипе жар по земята. Насреща са двете селца: Сръблянеца и Соточино. Страшимиров пита горския надзирател за родната къща на работническия деец Аврам Стоянов, който е роден във второто село. Познавал го добре и много го ценял. Надзирателят отговаря на задаваните въпроси с гордост. Накрай се обръща наоколо, като че ли се страхува да не го чуе някой и казва:

— В Лопушанско има много събудени хора, които следват своя съселанин и ще му останат докрай верни!

Страшимиров се усмихва, но нищо не казва.

По пътя се впуска да ми обяснява от къде носи името си тази река — римският император Август е събирал тук чрез своите роби злато. Влизаме в село Лопушна. Стигаме до една разрушена до основите сграда. Страшимиров дава знак на файтонджията да спре. Слизаме и се приближаваме до сградата. Наоколо няма жив човек.

— Това е било комунистически клуб — ми заявява той. Стоим известно време в мълчание. После се качваме пак в кабриолета и продължаваме своя път.

— А какво им е пречел клуба, та е трябвало и него да сринат из основи? Не им ли стигнаха реките от кърви? — се възмущава старият писател.

— Ентусиазмът, който партийните водачи са запалили чрез словото си в гърдите на лопушанци, не може никой да разруши, макар клубът им вече да не съществува, — се намесвам аз.

— Ех, млади момко, така мислиш ти. Потъна нашият малък народ в черна робия и това е всичко — тъжно казва писателят.

Късно вечерта стигнахме в село Дълги дял, крайния пункт на нашата обиколка. Отбихме се в кръчмата, за да видим къде можем да пренощуваме. Кръчмарят знаеше за нашето пристигане, беше приготвил вечеря, а за нощуване беше ни осигурил „хубава стая“.

Писателят, видимо изморен, поиска веднага след вечерята да се приберем за нощуване.

Нощта вече преваляше, а ние още не бяхме мигнали!

Решихме, че по-добре ще бъде ако излезем да се „разходим“ из селските улици.

Страшимиров отново заговори за новия роман, който ще напише — „Робия“. В алегоричен смисъл ще представи съвременната робия и на нашия народ!

Само, който е слушал Антон Страшимиров да говори на любима тема, само той знае колко беше той занимателен и възторжен!

¹ Сега Михайловградско.

Така в разговор за новия роман дочакахме да затрепкат първите лъчи на връх „Добрутро“. Писателят се обръща към върха — колко правилно народът е нарекъл този старопланински връх „Добрутро“. Той посреща първите слънчеви лъчи и казва: „Добро утро, хора! Събудете се!“. Утринната ведрина ни упоява. Не ни се спи вече. Време е да се върнем в селото и да разпитаме тамошните старци за миналото на този край.

Един по един запристигаха тука старите хора и поведоха приятелски разговор с писателя. Те му разправяха всичко каквото знаеха. Запъхтян се зададе разсилният: да съм отидел в общината, получила се телефонограма: веднага да се върна в Берковица по важна служебна работа. . .

Старият писател се досети за каква „служебна“ работа става дума. Това обаче не го смути.

— Ще отидем в с. Копиловци и тогава ще се върнем, нали? — се обърна той към мен.

— Разбира се, имаме време! . . .

В с. Копиловци Страшимиров пак се срещна с няколко старци, говори с тях, шегува се.

Завръщането ни в Берковица се очакваше с „нетърпение“. След пристигането ни бях повикан в околийското управление. Зададен ми беше въпроса: на какво основание съм „взел в държавното превозно средство едно частно лице?“

Обясних, че съм задоволил желанието на писателя Страшимиров да се запознае с природата на Берковския край, за което преди седмица сме били и на връх Ком.

Разпитващият ме детектив удари нервно по бюрото:

— Каква природа сте проучвали в Говежда, Дълги дел? Защо сте обикаляли съборения клуб на комунистите в с. Лопушна? Какво говори там Страшимиров?

Помъчих се да изясня „случая“, но детективът ме прекъсна и без да чака моите обяснения ме предупреди повече да не развеждам с държавно превозно средство „частното лице“ Антон Страшимиров.

ДИМИТЪР СТЕФАНОВ

НЕИЗДАДЕНО ПИСМО НА АНТОН СТРАШИМИРОВ

Писмото се пази в Историческия архив в Държавната библиотека „Васил Коларов“ в архивния фонд на Найчо Цанов. То е откупено заедно с други документи през 1955 г., а обработката им е направена миналата година. Предаваме го на днешен правопис. Заедно с него има и други две писма на Страшимиров. И трите не са датувани. По косвени данни със сигурност личи, че те са писани през 1902 г. Ето съдържанието на писмото:

Бай Найчо,

Телеграмата ти ме изненада, защото от закриването на камарата до днес успях да променя няколко настроения и в последно време просто не мислех за изборите. Както знаеш, аз преди идването си тук, бях „Тома“ и мислех, че ти ще си твърде озлобен. Туй бе породило от начало у мен мисълта, която и казах на Тома Ванчев и Манол Златанов: че ще дойда по изборите и ще агитирам против тях, па било и само с десетината даскали из околията. От тази мисъл не беше далече текнуването — да се видя самият в борбата на възраждащата се демокрация. Мен ми се чинеше, че ще мога да вложа в нея нещо, като се застрая в борбата и значи, когато не ще се чувствавам дилетант пред стремленията и колебанията ви, както съм се винаги чувствувал. А от друга страна, аз все по-дълбоко се убеждавам, че колкото повече се загрижвам да свържа двата края на хар-